

ВІДГУК

офіційного опонента Фоміної Людмили Василівни, доктора медичних наук, професора кафедри анатомії людини Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова на дисертаційну роботу Сербіна Сергія Ігоровича «ТОПОГРАФО-АНАТОМІЧНА, ГІСТОСТРУКТУРНА ТА МОРФОМЕТРИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛОБОВОЇ ПАЗУХИ ЛЮДИНИ В НОРМІ», представлену до спеціалізованої вченої ради Д 55.051.05 при медичному інституті Сумського державного університету на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

1. Актуальність обраної теми.

Сучасна екологічна ситуація, зниження загального та місцевого імунітету, широка розповсюдженість алергічних і вірусних респіраторних захворювань призводять до поширення запальних уражень приносних пазух, що являє собою одну з найбільш актуальних проблем сучасної оториноларингології. За даними багатьох авторів-клініцистів всього світу за останні роки у світі відмічається тенденція до збільшення захворюваності на хронічні синусити та риносинусити.

У загальній системі приносних пазух чи не найголовніше місце посідає лобова пазуха, оскільки перебіг патологічних процесів у ній, зокрема запальних, клінічно відрізняється від такого в інших приносних пазухах, протягом останніх років і змінюються самі ознаки її запалення - знижуються прояви клінічних ознак ексудативних фронтитів: відсутня або слабо виражена інтенсивність локального болю, не завжди переконливі дані ряду додаткових методів дослідження - рентгенографії, КТ- і ЯМР - томографії, діафаноскопії при постановці діагнозу.

В останні роки у літературі з'явилося багато робіт, які присвячені вивченню морфології приносних пазух. Але що стосується мікроморфології слизової оболонки лобової пазухи, то таких існує дуже мало.

Морфологія, як наука допомагає клінічній практиці, перш за все даними, які складають підґрунтя діагностики, адекватного лікування та профілактики захворювань. Саме тому вивчення структурних компонентів слизової оболонки лобової пазухи людини, гістологічної структури її слизової оболонки взагалі та окремо на кожній стінці є доцільним для сучасних морфології та оториноларингології і дозволить точно діагностувати її патологічні стани.

Зважаючи на вище зазначене, актуальність обраної дисертантом теми не викликає сумнівів і його робота має велике практичне значення.

2. Зв'язок роботи з державними чи галузевими науковими програмами.

Дисертаційне дослідження Сербіна С.І. виконане відповідно плану наукових досліджень кафедри оперативної хірургії та топографічної анатомії ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія» «Вивчення закономірностей морфогенезу органів, тканин та судинно-нервових утворень організму в нормі, експерименті та під дією зовнішніх чинників. Морфо-експериментальне обґрунтування дії нових хірургічних шовних матеріалів при використанні їх в клінічній практиці», № державної реєстрації 0113U001024. Здобувач – виконавець фрагменту цієї роботи.

3. Новизна дослідження та одержаних результатів.

Новизна наукового дослідження полягає у тому, що у даній роботі вперше на значній кількості матеріалу простежена варіабельність форми лобової пазухи у залежності від віку і статі та показаний її зв'язок з краніометричним типом. Висвітлені нові дані щодо структурної організації

слизової оболонки лобової пазухи людини у нормі, на кожній стінці окремо та визначені морфометричні показники її структурних елементів, встановлені відмінності товщини слизової оболонки лобової пазухи на окремих її стінках та особливості представництва різних клітин у складі епітелію і власної пластинки слизової оболонки лобової пазухи. Уперше визначені морфометричні показники всіх складових гемомікроциркуляторного русла і виявлені відмінності їх гістоструктури на кожній стінці лобової пазухи. Уперше проведено морфометричне дослідження залоз підслизової основи, типів їх секретії та діаметр їх кінцевих відділів.

4. Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Результати проведеного дослідження дозволять доповнити та уточнити дані наукових джерел про структурну організацію лобової пазухи. Отримані дисертантом нові дані є фундаментальними як для теоретичної морфології, так і для клінічної медицини, зокрема для оториноларингології. Результати можуть сприяти уточненню топографо-анатомічних особливостей будови даної пазухи у залежності від типу будови голови (черепа) та статі.

Одержані результати, безумовно, будуть корисними і для інших спеціалістів клінічної та теоретичної медицини: морфологів, щелепно-лицевих хірургів, онкологів тощо. Застосування даних, отриманих автором, може бути використаним у пошукові нових методів профілактики та лікування патологічних станів приносних пазух (лобової пазухи), перш за все запальних. Отримані дані можуть бути використані при читанні лекцій та проведенні практичних занять на кафедрах нормальної анатомії, гістології, топографічної анатомії та оперативної хірургії, ЛОР хвороб.

5. Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна, повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків підтверджена достатнім обсягом проведених морфологічних досліджень. Дисертаційна робота та автореферат цілком відповідають основним вимогам АК України щодо оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації. Основні положення роботи повністю відображені у наукових працях.

Мета і завдання дослідження логічно обґрунтовані на основі глибокого аналізу наукових джерел. Математично опрацьовані цифрові дані подані у вигляді діаграм і таблиць. Висновки, практичні рекомендації та наукові положення дисертаційного дослідження Сербіна С.І. повністю відповідають поставленим завданням та меті роботи. У дисертаційному дослідженні автор доповнив дані щодо топографо-анатомічних особливостей лобової пазухи людини у залежності від типу будови голови (черепа) та статі.

Автором уперше отримані нові дані щодо гістоструктурної організації слизової оболонки лобової пазухи людини у нормі, виявлено два типи залоз слизової оболонки нижньої стінки лобової пазухи; досліджені особливості гемомікроциркуляторного русла слизової оболонки лобової пазухи; отриманоморфометричні показники основних структурних компонентів слизової оболонки лобової пазухи.

6. Оцінка змісту дисертації.

Робота викладена на 154 сторінках принтерного тексту (з них 117 сторінок основного тексту) і документована належної якості мікрофотографіями і діаграмами: 2 макрофотографії, 42 мікрофотографії, 1 схема, 6 таблиць та 7 діаграм, які ілюстративно підтверджують одержані результати.

Дисертація складається зі вступу, аналітичного огляду літератури, опису матеріалів і методів досліджень, 2-х розділів результатів власних досліджень,

їх аналізу та узагальнення, висновків, практичних рекомендацій та списку використаної літератури.

В аналітичному огляді наукової літератури (на 20 сторінках) за темою дисертації (розділ 1) здобувачем детально проаналізований достатній обсяг джерел наукової літератури (207 джерел з них: 125 – кирилицею, 82 – латиницею). Розділ закінчується аргументованим підсумком, в якому здобувач обґрунтовує доцільність свого дослідження і питання, що потребують подальшого вивчення.

Другий розділ дисертації - «Матеріали і методи дослідження» включає в себе 9 сторінок машинопису. Для розв'язання поставлених завдань автор використав як класичні, так і сучасні адекватні методи дослідження: гістологічне дослідження, яке включало метод серійних напівтонких зрізів з подальшим забарвленням та фотографуванням обраних для ілюстрацій ділянок; гістохімічний метод для визначення якісного вмісту білків та вуглеводів у біоптатах слизових оболонок; морфометричний метод для отримання морфометричних показників - товщини (епітелію, власної пластинки, підслизової основи); діаметру (артерій, артеріол, капілярів, венул, вен); зовнішнього діаметру кінцевих відділів залоз; одержані експериментальні дані обробляли на персональному комп'ютері пакетом прикладних і статистичних програм EXCEL 2010 (Microsoft Corp., США), STATISTICA 6.0 (Stat-Soft, США), GraphPad Prism 5 (GraphPad Software, США). Розділ проілюстрований 1 таблицею та 3-ма рисунками.

Такий комплекс методів дослідження дозволив отримати об'єктивні дані для наукового аналізу.

У **третьому розділі** дисертації показана анатомічна та топографічна будова лобової пазухи у людей чоловічої та жіночої статі у залежності від типу будови голови (черепа). Більша частина розділу присвячена мікроскопічній будові слизової оболонки лобової пазухи. За об'ємом розділ

включає в себе 55 сторінок та багато ілюстрацій - 2 таблиці та 42 мікрофотографії.

Четвертий розділ присвячений морфометричним особливостям структурних елементів слизової оболонки лобової пазухи загалом та кожній стінці окремо. Автор виокремив знакові структурні особливості слизової оболонки, підслизової основи, їх гемомікроциркуляторного русла для передньої, задньої стінок лобової пазухи, її дна. а також білкових та слизових залоз, зокрема морфометричні характеристики їх кінцевих відділів. Розділ проілюстрований 4-ма таблицями та викладений на 11 сторінках машинопису.

Кожний з розділів власних досліджень закінчується коротким проміжним висновком.

П'ятий розділ „Аналіз і узагальнення результатів досліджень” (22 сторінки машинописного тексту) написаний об'єктивно, логічно і обґрунтовано, що свідчить про належну ерудицію, творчий підхід до виконання дослідження та наукову зрілість здобувача. Цей розділ повністю відображає положення, які сформульовані і обґрунтовані дисертаном. У ньому автор не тільки підсумовує і аналізує одержані дані, але й порівнює їх із даними інших авторів, кваліфіковано і аргументовано полемізує з ними.

П'ять висновків дисертації Сербіна С. І. відповідають поставленій меті і сформульованим завданням дослідження, логічно впливають із результатів власних досліджень та узагальнення відомих, об'єктивно аргументовані і мають важливе науково-практичне значення.

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях.

Матеріали дисертаційної роботи достатньо апробовані на наукових конференціях та висвітлені у 17 наукових роботах, які повністю відображають зміст проведеного дослідження. З них 10 статей видані у рекомендованих АК України наукових фахових журналах (у тому числі 4 - самостійно), з них 4 роботи опубліковано у виданнях, що обліковуються наукометричними базами даних, 6 – тези, 1 – інформаційний лист.

Основні положення дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес і науково-дослідну роботу кафедр анатомії людини Буковинського державного медичного університету, Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, медичного інституту Сумського державного університету, Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, Одеського національного медичного університету, Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського), на кафедрі гістології і ембріології Тернопільського державного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського, кафедрі топографічної анатомії та оперативної хірургії Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, кафедрі анатомії, топографічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету.

7. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практиці.

Одержані дисертантом дані безумовно є цінними для практичних лікарів, особливо ЛОР-лікарів, як теоретичне підґрунтя для вдосконалення алгоритмів як консервативного, так і хірургічного лікування захворювань, перш за все, - запальних, приносних пазух, також можливо буде удосконалити вчасну діагностику запальних змін вивчаємого синусу (фронтитів). Виходячи з характеру роботи, вважаємо за доцільне використання її матеріалів у підготовці студентів як на теоретичних, так і на клінічних кафедрах теоретичного та стоматологічного профілю, а також на курсах підвищення кваліфікації лікарів.

8. Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації.

Зміст дисертації відповідає темі дослідження і розкриває її суть. Дисертаційна робота написана українською мовою, оформлена згідно вимог АК України, ілюстрована достатньою кількістю рисунків і таблиць.

Оцінюючи дисертаційну роботу С.І.Сербіна, загалом позитивно, слід зробити ряд зауважень:

- в огляді літератури подекуди зустрічаються русизми;
- у розділах власних досліджень зустрічається анатомічна термінологія, яка не відповідає міжнародній номенклатурі,
- на наш погляд розділ 5 «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» перенасичений цифровим матеріалом, що утруднює сприйняття порівняльних характеристик.

Слід зауважити, що зазначені недоліки щодо дисертаційної роботи не зменшують теоретичної та практичної цінності проведеного дослідження.

Окрім вказаних зауважень у процесі рецензування виникли запитання до автора дисертації:

1. Чи змінюється, на Вашу думку, анатомічна конфігурація лобової пазухи з віком, якщо так, то у осіб якої статі більше?
2. Чи змінюються, на Вашу думку, взаємовідношення у гістоструктурі слизової оболонки лобової пазухи з віком?

9. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційне дослідження Сербіна Сергія Ігоровича «Топографо-анатомічна, гістоструктурна та морфометрична характеристика лобової пазухи людини в нормі» подане до спеціалізованої вченої ради Д 55.051.05 при Медичному інституті Сумського державного університету на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія, і є завершеним кваліфікованим дослідженням, яке

спираючись на дані адекватних методів морфологічного дослідження вирішує актуальне наукове завдання: надає нові дані до сучасних уявлень про топографо-анатомічну будову лобової пазухи та гістоструктуру її слизової оболонки загалом та на кожній стінці окремо.

За науковою новизною результатів, теоретичним і практичним значенням робота відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

**Офіційний опонент,
професор кафедри анатомії людини
Вінницького національного медичного
університету ім. М.І. Пирогова,
д.мед.н., професор**

Л.В. Фоміна

Підпис професора Фоміної Л. В. засвідчую

Відповідальний секретар вченої ради,

доц. О.А.Серебренікова